

ГЛОВО

№ 2 (77), березень – квітень 2020 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

БЛАГО ДЕРЖАВИ — НАЙВИЩИЙ ЗАКОН До 310-ї річниці з дня прийняття Конституції Пилипа Орлика 16 (5) квітня 1710 р.

«Договори і постанови прав і свобод військових між ясновельможним його милістю паном Пилипом Орликом, новообраним Війська Запорозького гетьманом і між Генеральними Особами, Полковниками і тим же Військом Запорозьким, з повною згодою з обох сторін затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана» – така історична назва угоди, укладеної між новообраним гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом і генеральною старшиною, яка виступала від імені українського народу, на елекційній раді у Бендерах 5 (16) квітня 1710 р. В історичних працях відома під назвою «Пакти і Конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького» та «Конституція Пилипа Орлика».

Документ складається з преамбули і 16 статей, а його текст був складений латинською і староукраїнською мовами.

Видатний український державний діяч Пилип Орлик народився в 1672 р. в шляхетській чесько-білорусько-литовській родині на території Вільнюського воєводства Великого князівства Литовського.

З 1698 р. його доля пов'язана з Чернігівщиною – Орлик переїздить з родиною до гетьманського Батурина в 1698 р., де обіймає посаду канцеляриста, з 1700 р. – старшого канцеляриста Генеральної військової канцелярії, а в 1707 р. – призначений на високу посаду Генерального писаря (канцлера) уряду гетьмана Івана Мазепи. Освічений, талановитий та відданий Орлик сформувався як видатний державний діяч України саме в Батурині, поряд з гетьманом Мазепою, цілком поділяючи його погляди на сьогодення й на майбутнє Козацької нації. Впродовж де-

сятиліття П. Орлик був найближчим помічником та радником Мазепи.

Він, які і вся генеральна старшина, підтримав рішення гетьмана Мазепи про альянс зі шведським королем Карлом XII. Пилип Орлик був серед тих, хто після Полтавської битви емігрував з гетьманом на територію Османської імперії і був разом з Мазепою до останнього подиху життя Гетьмана.

І саме Пилип Орлик, як людина, яка була найкраще знайома з думками і намірами гетьмана Мазепи, був обраний по смерті Гетьмана його наступником. Українська справа була змістом життя П. Орлика, а звання гетьмана він відчував як особистий відповідальний обов'язок.

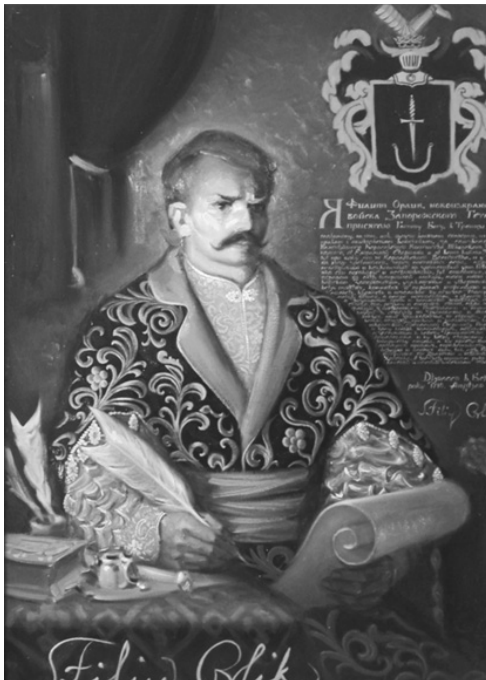
У день виборів, 16 квітня 1710 р., П. Орлик підписав з козацьким народом угоду «Договори і постанови прав і свобод...», що стала важливою віхою української політико-філософської і правової думки, показником державотворчого мислення гетьмана Івана Мазепи й усього освіченого суспільного загалу Гетьманщини. Цей документ, широко відомий як «Конституція Орлика», сучасні історики й правники називають дуже прогресивним, особливо враховуючи умови, в яких він народжувався і був прийнятий. «Конституція Орлика» за своїми демократичними принципами суспільного життя значно випередила свій час і показала перший приклад моделі парламентської держави. Вона стверджувала ідеї громадянського демократичного суспільства, передбачала вільну і незалежну державу, засновану на праві народу на самовизначення. В Європі ці ідеї тільки-но почали розроблятися, а в «Пактах і Конституціях Орлика», ра-

тифікованих у 1710 р., викристалізували ліберально-демократичні традиції, за якими зараз живе увесь світ. Шлях від звичаєвого права запорожців до козацької «Конституції Пилипа Орлика» і Конституції незалежної України переконливо доводить, що козацький дух пронизує національну правничу думку і реальне суспільно-політичне життя.

Історичні обставини склалися так, що П. Орлик як Гетьман не міг зреалізувати та втілити у життя норми, викладені у цьому документі. Хоча упродовж чотирьох років – у 1710–1714 рр. – ця «Конституція» була правовим документом, котрий визначав принципи державного життя у Правобережній Україні.

Для України «Конституція Пилипа Орлика» відіграла важливу роль у розвитку української державницької думки.

За давньоруської доби Чернігів, на рівні з Києвом, був колискою української державності. У часи Гетьманщини цю традицію Чернігівщина втримала і поглибила – саме тут, в Батурині, 53 роки знаходилася резиденція українських гетьманів – політична столиця Війська Запорозького. Світогляд гетьмана Івана Мазепи, Пилипа Орлика та кращих представників козацької старшини, згуртованих на його теренах, ліг в основу цього документа. Тому саме Батурин є одним із тих місць, які безпосередньо пов'язані зі змістом «Договорів і постанов прав і свобод Війська Запорозького».

Гетьман Пилип Орлик. Худ. А. Івахненко, 2002 р. НІКЗ «Гетьманська столиця».

Фрагмент хаклі з будинку Пилипа Орлика в Батурині. XVIII ст.

Знай наших!

МАЗЕПИНЦІ ПРИ ФРАНЦУЗЬКОМУ ДВОРІ

**НАТАЛІЯ
ДРОБЯЗКО**

заступник
завідувача відділу
«Палац гетьмана
К. Розумовського»

Після Полтавської битви 1709 р. близько 5 тисяч козаків на чолі з козацькою старшиною підтримали погляди гетьмана Івана Мазепи та сформували першу українську політичну еміграцію. Серед них були: Пилип Орлик, Григорій та Іван Герцики, Андрій Войнаровський, Іван Ломиковський, Кость Гордієнко, Федір Нахимовський, Федір Мирович та інші представники козацької старшини з родинами.

Кожен з них мав свою долю. Їх життя було складним і неспокійним, проте любов до України та козацької нації вони тримали у своєму серці. У даній статті на основі дослідження Ірини Дмитришин «Григорій Орлик, або Козацька нація у французькій дипломатії» ми розкриємо емігрантські сторінки життя двох мазепинців – Ф. Нахимовського та Ф. Мировича.

Федір Іванович Нахимовський (1689–1761 рр.) та Федір Іванович Мирович (?–1761 р.) – українські військові і політичні діячі, прихильники самостійної української державності, вірні соратники І. Мазепи, П. Орлика, а з часом і Г. Орлика. І. Дмитришин у своєму дослідженні цим постатям відводить окремі розділи «Останні спільники Мазепи», де зазначає: «Орлики були не єдиними, хто цікавив французьку дипломатію. Крім них слід назвати ще Ф. Нахимовського й Ф. Мировича – останніх представників старої мазепинської гвардії, близьких співробітників П. Орлика, які послідували за ним до Швеції. Вони віддавна були причетні до антиросійських коаліцій у Польщі й Криму, і їм уже доводилося виконувати місії при С. Лещинському».

Ці мазепинці виконували таємні місії за дорученням П. Орлика в Кримському ханстві, Османській імперії, Швеції, Польщі та Франції. Їхнім головним завданням було формування військової антиросійської коаліції. У Швеції їм було призначено щорічне грошове утримання. Станом на 23 грудня 1719 р., генеральний ад'ютант Ф. Мирович отримував 672 срібних талерів, а булавничий Ф. Нахимовський – 400 талерів.

Після смерті гетьмана П. Орлика мазепинці тісно співпрацювали з Г. Орликом, який, в свою чергу, не оминав жодної нагоди згадати про них при версальському королівському дворі і заявити про свої погляди щодо українського питання. У 1754 р. Г. Орлик у листі до французького двору говорить: «Два зверхники цієї нації, які звуться Мирович і Нахимовський, прив'язані до долі мого покійного Батька та відомі Королю Польщі вірними послугами, які вони надали спільній справі, ризикуючи власним життям та власною свободою; ці два чоловіки, які були принесені у жертву та існують завдяки щедрості кількох польських шляхтичів, довіряючи моїй відданості і прив'язаності благу та спасінню Батьківщини, та маючи намір бути ще у чомусь корисними на старості років спільній справі». Турбувався Григорій про їх скрутне матеріальне становище, саме завдяки його клопотанням, король Франції Людовік XV від 1 січня 1756 р. призначив цим мазепинцям річну платню у розмірі 100 піастрів кожному.

про кількох емігрантів, які заражені старими мріями, думають і пишуть по-старому, забуваючи, що Україну з того часу немов підмінили і що тут не той самий уряд, не ті самі керівники і не ті самі люди, які ніні думають зовсім про інше». З часом їх справу було залишено.

Щодо смерті цих двох мазепинців, то всі відомі історичні джерела подають дату 1758 р. Проте, І. Дмитришин у своєму дослідженні відкриває новий факт: «Остання згадка про Нахимовського датується лютим 1761 р., тоді як Мирович згадується востаннє в липні 1761 р. Але вже від квітня 1761 р. Форнеті пише про його «жалюгідний стан», про те, що він «продав всі меблі й не в змозі більше ходити».

Політична емігрантська діяльність Ф. Мировича та Ф. Нахимовського тісно пов'язана з родиною Орликів. Представники козацької нації гідно представляли Україну в європейських державах. Хоча їх діяльність не зумовила кардинальних зрушень щодо українського питання, російський двір зав-

Гравюра «Молдова-Валахія». XVIII ст. НІКЗ «Гетьманська столиця».

Російський двір постійно вистежував мазепинців, московські агенти навіть напали на слід Ф. Мировича та Ф. Нахимовського у Франції, а невдовзі з'явилися повідомлення про замах на життя двох мазепинців. Російський двір звернувся за роз'ясненням до Кирила Розумовського, проте гетьман, хвилюючись за долю українських емігрантів швидко їх заспокоїв щодо цього питання: «Йдеться лише

жди їх остерігався та намагався знизити. Французькі джерела переконливо доводять, що у середині XVIII ст. українських козаків сприймали у європейських політичних відносинах як важливий чинник. У постатях політичних емігрантів європейці для себе відкрили вояцький, відважний народ, закоханий у свою свободу, проте пригнічений московською тиранією».

ДО ВАШОЇ КНИЖКОВОЇ ПОЛИЦІ

У 2019 р. вийшла друком книга О. Бондаря «Батурина: фортифікації та міська структура». Вона присвячена історії формування Батурина як значного урбаністичного осередку на території Лівобережної України. Містобудівною особливістю Батурина є те, що двічі за свою історію він виконував функції резиденції гетьманів Д. Ігнатовича, І. Самойловича, І. Мазепи та К. Розумовського, а також був тогочасною столицею Гетьманщини. Автор виокремив кіль-

ка містобудівних періодів, розглянув містобудування Батурина з точки зору фортифікації, планування, містобудівної культури, церковної топографії. Книжка містить серію планів як самого Батурина, так і окремих його споруд та елементів, авторські реконструкції втрачених архітектурних, оборонних об'єктів та комплексів.

Книжка має бути цікавою як для спеціалістів – істориків, пам'ятокознавців, архітекторів, так і для широкого кола читачів.

ВИРОБНИЦТВО ХОЛОДНОЇ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ У ГЕТЬМАНЩИНІ

МАРИНА ХАРМАК

завідувач відділу історії Гетьманства НІКЗ «Гетьманська столиця»

Жодна із сторін виробничої культури суспільства так не відображає загальний стан цього суспільства та рівень його розвитку, як еволюція озброєння. Впродовж віків саме розвиток озброєння був одним із основних стимулів розвитку держави. Адже сила, міць, безпека та територіальна цілісність країни базуються на її обороноспроможності.

Початок революції українського народу в середині XVII століття під проводом Богдана Хмельницького стимулював розвиток військової справи в державі, а ідейно-політичний клімат та московська експансія змусили гетьманів України Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепу поступово нарощувати бойовий потенціал держави.

Виробництво зброї було організоване в усіх значних містах, містечках, а гармат – у спеціально створених «військових людвисарнях». Щодо технологій виготовлення зброї, то фахівці у виробництві в значній мірі використовували місцеві традиційні технологічні схеми та моделі, а також досить часто копіювали відповідні зразки закордонного, як східного так і західного походження. В основному прямували шляхом вивчення і вдосконалення польської, турецької зброї, яку козаки захоплювали в якості трофеїв.

Торкаючись питання професійної приналежності населення Лівобережної України, дослідники виділяють 34 професії, пов'язані зі зброярським ремеслом. Серед них зустрічаємо гарматни-

Шабля з піхами та пістоль XVIII ст. з експозиції Музею археології Батурина.

ків, лучників, мечників, ножівників, порохівників, рушників, шабельників та ядерників. Також вчені наголошують, що у вказаний період професія майстра-зброяра у ремеслі не виокремлювалась. Тобто окремих зброярських цехів не існувало, проте існував добре розвинений ковальський, який знаходився у привілейованому становищі і включав у себе ремісників багатьох суміжних спеціальностей. Наприклад, ковальський цех Ніжина у 60-х рр. XVII ст. об'єднував ковалів, гарматників, слюсарів, шабельників. Коваль завдяки умінню застосовувати виробничі процеси зварювання, цементації, гартування заліза виготовляв холодну зброю: мечі, ножі, наконечники списів і стріл, чекани. Інструментарій майстра складався з ковадла, молотів, кліщів, зубил, штампів, лещат, точил, обжимок та пробійників.

Часто виготовленням та ремонтом холодної і вогнепальної зброї займалися й майстри-слюсарі. Основними центрами з виготовлення холодної січної зброї були Київ, Стародуб, Ніжин, Переяслав, Остер та Сосниця. Також ми можемо стверджувати наявність майстрів-зброярів у Батурині. У джерелах згадуються батуринці Тишко Шабельник та

Іван Шабельник. За гетьманування Івана Мазепи у місті діяв ковальський цех, що налічував 15 майстрів.

Центрами з виготовлення вогнепальної зброї були Мена, Сосниця, Стародуб, Козелець, Вороніж Глухівської сотні. У Києві діяла велика майстерня з виробництва вогнепальної зброї, куди входило 12 майстрів. Зброярі спеціалізувалися на виробництві ручної вогнепальної зброї – пістолів та мушкетів. Їх руків'я майстри виготовляли з горіхового дерева, стволи – зі сталі. Дуло з руків'ям з'єднували за допомогою срібних чи мідних обоймиць. Часто зброю майстри прикрашали металевими інкрустаціями, різьбленням, насіканням, чорнінням та гравіруванням. Більш цінні зразки золотили та сріблили. Деякі пістолі і рушниці мали чохла з чорного сап'яну або оксамиту, гаптовані золотом і сріблом.

Сьогодні наша держава, як і 300 років тому, змушена знову захищати свої кордони. Українська армія впевнено стоїть на ногах і дає достойну відсіч ворогу. На озброєнні у сучасних захисників вже не пістолі та шаблі, а бойові модулі «Шквал» і «Стілет». А кращі зразки зброярського ремесла минулих часів ми можемо бачити в музеях не лише України, а й світу!

БЕНКЕТНІ СТРАВИ ГЕТЬМАНСЬКОГО СТОЛУ ІВАНА САМОЙЛОВИЧА ТА ІВАНА МАЗЕПИ

ОКСАНА СОХАНЬ

молодший науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Повсякденне харчування гетьманів безперечно відрізнялося від харчування простого народу: на столі завжди було м'ясо, було більше риби, жирів, але в цілому було таким же, як у решти багатого прошарку суспільства. А ось бенкети вимагали іншого підходу. Треба було похизуватися достатком, продемонструвати свої смаки та вподобання. Для цього використовували іноземні, а тому дуже дорогі і недоступні для простого люду продукти, які вирізнялися способами приготування і подачі. Про це ми можемо дізнатися з

різноманітних джерел: документів, мемуарів, книг рецептів, господарських порадників. Батуринські бенкети супроводжувалися вітальними та патріотичними промовами гостей на честь гетьмана, лунали панегірики. Для них між промовами грали музики, та й самі частування нерідко супроводжувалися веселими танцями.

Святкування у гетьманському Батурині було не гірше, ніж при дворах європейських володарів. Бути запрошеним до гетьманського столу мала за честь урядова старшина, високоповажні послы з Московії, Франції, Польщі. Бенкети тривали довго й завершувалися зазвичай пізньої ночі гучними салютами. За часів правління Івана Самойловича та Івана Мазепи продукти харчування до гетьманської кухні постачалися господарем Батуринського замку з рангових маєтностей у селах Обмачеві та Городищі. А биків, наприклад, в окремі роки поставляли з Лубенського полку, рибу – з Десни. Документи до наших часів збе-

регли імена тих, хто дбав про пишність гетьманського столу часів правління Івана Мазепи: Самійло Целюрик, Никифор Лук'янов, Іван Чарниш, Василь Цурка. Відомі й імена поварів Мазепи: Пархом Черкес, Опанас Дудка, Михайло Гаврилович, Іван Горбатий та ін.

На бенкетному столі можна було зустріти розмаїту поживу. Вишуканий гетьманський стіл, насамперед, орієнтувався на французьку кухню. Різноманітність їжі зумовлено наявністю всілякої домашньої птиці і худоби, а також дичини. На думку дослідників, основним видом м'яса на гетьманському столі була яловичина. Свинина ж становила близько 15% від усіх м'ясних страв. До столу подавали язички коров'ячі, сири, шинку, ковбаси, м'ясо свиняче солоне та в'ялене, м'ясо лося, кабана, зубра, оленя, зайця. Іли гетьмани та поважні гості і різноманітну птицю – дрохв, журавлів, хохотів, куріпок, перепілок. Відомо, що до м'ясних страв кухарі додавали спеції: шафран, корицю,

мускатний горіх, гвоздику, кардамон, розмарин, імбир, ягоди ялівцю, перець, завезені з далеких країн. Здолавши неблизький шлях, вони коштували недорого й були проявом достатку господаря.

Було модним кислий смак поєднувати з солодким, а до м'ясних страв подавати різноманітні соуси та солодкі сиропи. Саму страву кухарі могли здобувати смальцем, коров'ячим маслом, олією. Документи свідчать, гетьмани полюбляли пригощати гостей осетровою та сиговою ікрою, сьомгою, сомами, щуками, язами, стерляддю. Делікатесами вважались каракатиця, камбала та мінога. Споживали велику кількість ягід і фруктів, які з метою зберігання сушили або зацукровували, а також овочів, які квасили, солили.

Існує опис одного з повсякденних сніданків гетьмана Івана Мазепи: «На сніданок він їв молочну кашу, яєчно, хліб з маслом та салом, пив чай». А от на святковий стіл кухарі ставили «фляги з угорським вином, пляшки з медами, горілками, на закуску заготовили відвареного осетра, ковбаси, мариновану дичину та інше».

Смакували гетьмани й заморськими гостинцями – помаранчами, лимонами, імбиром та фініками. Як зазначається у джерелах, у домі гетьмана Самойловича постійно були цитрини в патоці, родзинки, лимонний сік, горіхове масло. Полюбляли гетьмани пригощати гостей й ласощами: беже, марципанами, мигдальними тортами, різноманітними тістечками, медовими пряниками, десертами з груш, динь, зацукрованих суниць, малини, порічок, вишень, горіхів та слив.

Усі ці страви обов'язково вживалися з вишуканими німецькими, угорськими та французькими винами, монгольською горілкою, квасом, пивом, варенухою та медовухою, різноманітними наливками. Так, Іван Самойлович любив пити катнарське вино, яке завозилося з Молдови, а Мазепа – ані-

Козацький бенкет. Т.Г. Шевченко, 1838.

сівку, а особливо коропське пиво. З документів відомо, що у льохах гетьмана завжди зберігалося ігристе вино, яке закуповувалося за кордоном великими партіями кілька разів на рік, та 3–4 бочки коропського пива.

Іноземці у своїх повідомленнях про частування при гетьманському дворі часто звертали увагу на розмах гулянь. Наприклад, Жан де Балюз, побувавши на Гончарівці, вказував, що Іван Мазепа відомий «розкішними прийняттями у своїй резиденції для ко-

зацької старшини», свідком якого він був.

Тож, українська еліта приділяла велику увагу бенкетним стравам, ніколи не шкодувала коштів на вишукані страви. Можна говорити, що українські традиції поєднувалися із європейською вишуканістю. Спочатку бенкет був засобом демонстрації влади гетьмана, насамперед перед запрошеними іноземцями та козацькою старшиною, однак з часом став нормою побуту регіментарського двору та елементом придворного життя.

БАТУРИНСЬКИЙ ПАЛАЦ В «АБЕТЦІ» ГЕОРГІЯ НАРБУТА

**Тетяна
ОКСІНЬ**

науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Георгій Нарбут – відомий український художник-графік (уродженець Глухівщини), ілюстратор, автор перших українських банкнот та поштових марок. А ще – знавець українського мистецтва та геральдики, автор ілюстрацій Малоросійського гербовника. Чи знали ви, що свій родинний герб Георгій Іванович гордо нарік «Мазепинець полку Чернігівського»?

Знаний дослідник творчості Георгія Нарбута Федір Ернст так писав про митця: «Він був українцем не тільки по крові, мові, переконанням – українською стихією насичені і всі його твори, і формальне джерело його генія б'є незмінно з рідного чорнозему Чернігівщини».

Одним із найбільш яскравих зразків творчості художника вважають «Українську абетку», яка в 1917 р. вийшла друком у Петербурзі, а в 2020 р. – у Харкові, до сторіччя від дня смерті талановитого графіка. Ця книга – свідчення його національної ідентичності. Створення ілюстрацій замовило видавництво «Голіке і Вільборг». Роботу над «Абеткою» Георгій Іванович розпочав у Петербурзі, а завершував та вносив останні корективи до малюнків вже у Києві.

Особливу увагу привертає малюнок до літери «Ф». Достеменно відомо, що ілю-

страцію було створено в 1917 р., ймовірно, в Петербурзі. Нині оригінал цього зображення зберігається у Харківському художньому музеї.

Дослідники одностаїно вважають малюнок найбільш вдаюю ілюстрацією абетки. У центрі – палац гетьмана України Кирила Розумовського в Батурині. Тіньове зображення будівлі осяяне спалахами феєрверку. Цим видовищем милуються пишнотворані гості гетьмана.

А чи помітили ви дві фігури – козака та гетьмана Кирила Розумовського, які виділяються серед натовпу? Символічно, що на малюнку Г. Нарбута зображено козака з мушкетом – символ печатки Війська Запорозького, яку в 1755 р. повертає в обіг гетьман Кирило Розумовський. Сам Г. Нарбут у 1918 р. також спроектував малу Державну печатку із зображенням козака з пищалем на плечі на восьмикутному тлі із тризубом вгорі.

Щоб зрозуміти цінність зображення літери «Ф», варто розповісти й про інші. Якщо детально розглянути малюнки «Абетки», то в них можна помітити певну закономірність: тут нема чітких посилань на певну історичну добу, однак є символи, що прозора вказують на це. Це й зруйнована башта у літері «Б», динаміка вітряка у літері «В», гетьман П. Дорошенко та його похилений герб у літері «Г» навіюють відчуття покинутості, спустошеності, занепаду.

Георгій Нарбут свідомо робить літеру «Ф» вінцем «Абетки». Зміст малюнка чіткий та прозорий, він звертається до поста-ті гетьмана Кирила Розумовського, щоб якнайкраще відобразити події української історії, донести до глядача – доба Руїни минає! Динамікою композиції, спалахами феєрверка автор передає те піднесення, від-

родження, яке зазнала Гетьманщина за часів гетьманування Кирила Розумовського. Через прямий посил до української історії літери «Ф» та «Г» не потрапили до радянського видання «Абетки».

Підсумовуючи, варто згадати слова близького товариша Георгія Нарбута, дослідника його творчості, поціновувача історії та захисника батуринського палацу, Георгія Лукомського: «Ось для чого йому потрібна була старовина. Не попіл, – Нарбут зробив з нього вогонь історії».

Ілюстрація до літери «Ф» у «Абетці»
Г. Нарбута.

КРИЛАТІ ЯНГОЛИ В ЕКСПОЗИЦІЇ ПАЛАЦУ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО

**НАТАЛІЯ
ПІЛЬТЯЙ**

науковий
співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Із другої половини XVIII ст. у церковних інтер'єрах Західної України з'являються фігури янголів та херувимів – «крилаті янголи», які слугували декоративним елементом іконостасів та пристінних вітварів. У цих творах мистецтва певною мірою виявлялася фантазія самих майстрів, які надавали їм різні вирази обличчя – суворі, спокійні, задумані, веселі.

На першому поверсі палацу гетьмана України Кирила Розумовського в Батурині облаштовано каплицю Святої Варвари. В ній окрім іконостасу та ікон представлені дерев'яні скульптури з оздоблення церковних інтер'єрів та іконостасів: скульптури у вигляді голови хлопчика (путті) та два херувими, що символізують всюдисущість Бога. Ці твори мистецтва пізнього бароко XVIII – початку XIX ст. з ажурним різьбленням заповіднику подарував житель міста Львова, художник-кераміст, скульптор Роман Петрук.

Дерев'яна скульптура у вигляді голови юнака та двох крил – херувима, має розміри 20х43 см (Інв. № 960/Д-2-н/д). Народна естетика втілена в яскравій розмальовці голови: чорне хвилясте волосся, чорні очі та брови, рожеві щоки та маленькі рожеві губи. Крила, які є продовженням тіла янгола, – з різьбленим пір'ям золотаво-чорного кольору.

Дерев'яна скульптура у вигляді голови чоловіка та двох крил – херувим розмірами 18х45 см (Інв. № 961/Д-2-н/д). Має видовжене обличчя, відкрите чоло, круглі очі та маленький ніс. Хоча на поверхні цієї скульптури наявні значні втрати фарбового шару, можна розгледі-

коротке. Пишність форм підкреслюється подвійним підборіддям та пухкими щоками. Яскраво передані емоції, втілені за допомогою дерев'яної пластики та динаміки у виразі обличчя, дають змогу вважати, що майстер, який працював над фігурою, володів майстерністю досконало переда-

Дерев'яні скульптури XVIII–XX ст. з експозиції палацу гетьмана Кирила Розумовського.

ти, що рум'янець на щоках і губи мають насичено-рожевий колір.

Загальний стан обох скульптур задовільний, помітні сліди від кріплення.

Окремої уваги заслуговує третя дерев'яна скульптура у вигляді голови хлопчика з хвилястим волоссям, висотою 20 см (Інв. № 962/Д-2-н/д). Обличчя виразне, вирізняється масивним чолом, глибоко посажені очі надають йому зосередженого та водночас сумного виразу. Волосся

має високу ступінь почуттів, що характерно саме для робіт школи Пінзеля.

Отже, ці унікальні зразки дерев'яної пластики XVIII ст. відзначаються високою художньою естетичністю та засвідчують неповторність сакрального мистецтва України. Запрошуємо до палацу Кирила Розумовського, де ви зможете оглянути зразки дерев'яної скульптури західноукраїнського мистецтва, що прикрашали інтер'єри церков та храмів.

Легенди

ГОГОЛІВСЬКИЙ СЮЖЕТ З ІСТОРІЇ РОДИНИ РОЗУМОВСЬКИХ

**СЕРГІЙ
ЗОЗУЛЯ**

науковий
співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Часто реальні історичні особи стають дійовими особами чи їх прототипами в художніх творах, насамперед, у історичних романах, поемах, п'єсах тощо. Авторі таких творів щось беруть із реального життя, щось домислюють, змінюють обставини, додають нових персонажів, – все на догоду цікавості до свого витвору. Проте, буває й значно глибші метаморфози з використанням історичних фактів, коли реальні події стають лише основою сюжету, а далі – з огляду чи-то на пікантність ситуації, чи-то задля підвищення художньої цінності – фантазія й творчий хист митця все змінює до невпізнанності.

У Ніжині побутує легенда, що сюжет своєї безсмертної повісті «Вій» геніальний український письменник Микола Гоголь побудував на основі історії, почутої ним під час навчання протягом 1821–1828 років у Гімназії вищих наук князя Безбородька. Під час однієї зі своїх мандрівок до Маґерок – ніжинського передмістя, що розташовувалося якраз поза гімназійним садом, де вихованці гімназії вищих наук мали здійснювати щоденні прогулянки на свіжому повітрі – юний Гоголь почув моторошну історію про померлу доньку місцевого полковника й бурсака-семинариста, котрий три ночі відспівував померлу в церкві тут-таки, на Маґерках й загинув за дуже жалких обставин.

Церква, освячена на честь Воздвиження Чесного Хреста була своєрідним духовним, соціальним і культурним центром передмістя: парафіяни приходили на службу, ділилися новинами, чоловіки вирішували господарчі питання, жінки часто пліткували, молодь збиралася на вечорниці... Храм був перекладений упродовж 1773–1775 років із дерев'яного на мурований удовою Петра

Розумовського – одного з останніх ніжинських козацьких полковників, двюрідного небожа останнього гетьмана України-Гетьманщини Кирила Розумовського. Фактично – це була родинна усипальниця Розумовських, адже усередині його було поховано і самого полковника (†1771), і його дружину (†1792), яких, очевидно, перед тим як поховати, відспівували в цій же церкві на Маґерках.

У реальному житті в Петра та Пелагеї Розумовських дітей не було. Проте, народний переказ говорить, що в полковника була донька-красуня. Але зовсім скоро після смерті батька цілком раптово молоді дівчина померла – і ніхто не знав чому. Горі матері, котра шойно поховала чоловіка, було безмежним. І аби відспівати покійницю, аби її невинна душа потрапила до раю, запросили читати Псалтиря над труною молодого бурсака, що якраз того часу приїхав додому до батьків у Ніжин із навчання у духовній семінарії на вакації.

Труну поставили посеред церкви. Семінариста, щоб ніхто не заважав читати, замкнули усередині, – так він мав відчитати три ночі від заходу сонця й до світання.

Але юнак, уже першої ночі почавши читати, не міг не помітити, що померлу дуже багато вбрали, вдягнувши їй коштовності – на шії багаті коралі із золотим дукачем, на руці перстень із діамантом... І не дивно – родина полковника, керівника найбільшого й найчисельнішого козацького полку України-Гетьманщини, була вельми заможною. Ось він і зметиковав: дукача та коралі коли зняти, то відразу буде видно, а якщо зняти персня – під покривалом ніхто й не побачить.

Але відразу здійснити замислене було не з руки: читати ж треба три ночі – раптом такі помітять покражу і прогонять із соромом утришия. А за роботу мали непогано запластити. Отже, треба було відкласти все на останню ніч – аби напевно.

Коли підійшов час, дочитавши Псалтиря, він почав обережно знімати персня. Але пальці небіжчиці набрякли – ніяк не виходило. І смикав, і крутив його; кілька годин намагався – і все ніяк! А час йшов, уже світало. Тоді він приловчився, вперся ногою об труну, міцно ухопив персня однією своєю рукою, іншою затиснув зап'ястя дівчини – і смикнув що було сили...

А донька полковника, як виявилось, не померла – заснула летаргійним сном. Від різкого болю, що пройняв руку, вона прокинулася, сіла в труні й застогнала, намагаючись зрозуміти, що відбувається навколо. Бурсака-семінариста ж від побаченого охопив такий жах, що він тут-таки й помер. Дівчина, що прийшла до тям, зрозумівши, що сидить у труні по-

серед порожньої церкви, і побачивши, що поруч лежить бездиханне тіло молодого хлопця у підряснику, від переляку закричала таким несамовитим криком, що було чути чи не на всі Маґерки! Люди тоді були забобонні, почувши той крик, подумали про нечисту силу, що конає в храмі й побоялися відчинити відразу. А коли це зробили після сходу сонця й закінчення вранішньої служби в ніжинських церквах, то перед ним постала моторошна картина: посеред церкви стояла порожня труна, біля неї горілиць лежав мертвий семінарист, а по колу, обмацуючи стіни храму, блукала полковникова донька, яка то стогнала, то реготала, то щось нерозбірливо промовляла – від пережитого бідолашна втратила здоровий глузд. І до самої своєї смерті вона так і залишилася божевільною.

Хоча інші кажуть, що не був той бурсак лиходієм: йому так сподобалася померла молода панночка, така вона була вродлива, що не втерпів – і поцілував її перед самим світанком третьої ночі! Саме цей поцілунок і розбудив дівчину від летаргічного сну. Семінарист відбувся лише великим переляком від несподіванки. І щасливим закінченням цієї історії було їх весілля і щасливе та довге подружнє життя.

Ось такими колись були відомі потім на весь світ гоголівські Хома Брут і Панночка. І не важливо, що в художньому творі невинна дівчина стала відьмою, донька пол-

ковника перетворилася на доньку сотника, а самого сотника – розбитого горем, але живого – автор повісті переселив із Ніжина на хутір десь під Києвом, – від того витвір геніального письменника лише набув нового змісту, став більш захопливим. Особливо для поціновувачів містики. А той, хто цікавиться українською історією й старожитностями, відкрив для себе цікавий і цілком несподіваний епізод із історії славетної родини Розумовських.

Під час зйомок фільму "Вій" (Мосфільм, 1967 р.), у ролі Панночки – Н. Варлей, Хоми Брута – Л. Куравльов. Фото з мережі Інтернет

ковника перетворилася на доньку сотника, а самого сотника – розбитого горем, але живого – автор повісті переселив із Ніжина на хутір десь під Києвом, – від того витвір геніального письменника лише набув нового змісту, став більш захопливим. Особливо для поціновувачів містики. А той, хто цікавиться українською історією й старожитностями, відкрив для себе цікавий і цілком несподіваний епізод із історії славетної родини Розумовських.

МИХАЙЛІВСЬКИЙ ХРАМ У КИНАШІВЦІ

Алла БАТЮК

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Про меценатську діяльність дійсно-го тасмного радника Олександра Васильовича Кочубея (1788–1866 рр.) збереглося чимало згадок в архівних джерелах та історичній літературі. У власності Олександра Васильовича були села Кинашівка (сучасна назва – Кинашівка) Борзнянського та Білі Вежі Конотопського повіту, які він отримав у спадок. Не маючи власної родини, він вкладав душу в розвиток своїх маєтків і добробут селян. Звичайно, як і більшість представників еліти, особливу увагу Олександр Кочубей приділяв побудові храмів.

Михайлівський п'ятибанний мурований храм в селі Кинашівці Олександр Васильович збудував у 1850 р. Зі спогадів місцевого краєзнавця Володимира Карповича Підсосонного маємо відомості про вибір місця для будівництва церкви: «У центрі нашого села стояла дерев'яна церква. От коли пан Кочубей дізнався, що поблизу неї будуть будувати залізницю, то дуже занервував. Не хотів, щоб вона проходила селом. Що він зробив? На місці, де мала проходити залізниця, він поставив нову церкву, а стару розібрав і перевіз в Ічню. На місці ж старої церкви і кладовища поставили пам'ятний знак». Чи так це було насправді з'ясувати не вдалося, але в 8 випуску «Чернігівських єпархіальних відомостей» за 1868 р. вказано, що розташовувався Михайлівський храм на відкритому просторі і мав найкращий

вигляд з північного боку. Побудований він був у візантійському стилі з продовгуватими вікнами та легкими арками. Іконостас позолочений у вигляді решітки, підбитої яскраво-червоною шовковою тканиною. Ікони, розміщені на іконостасі, писані академіком Осокіним, – на золотому фоні. У храмі зберігалися цінні реліквії, а саме: «Євангеліє» львівського видання 1636 р. з написом: «року 1643 мая 10 дана сія книга – до храму Св. в.

муч. Параскеви в Чарторику (Жуковский уезд) коштом і старанієм пятницького священника о. Андрея Новосильського»; «Онеологіонь», надрукований в Новгороді-Сіверському в 1678 р.; «Пісна Трійдъ» львівського друку 1691 р.; «Євангеліє» київського видання 1746 р., на срібному окладі якого викарбовано: «Въ семь сотъ пѣтдесять второмъ на тысячу году 10 окт. Въ 10 леть отъ роду честныхъ родителей дщерь отыде къ покою Татьяна девица Вышняго судьбою. Въ семь храме положена почитать: Отець былъ Турковский, изъ Кочубеевъ маты».

Кількість прихожан Михайлівського храму на 1850 рік становила 1084 осіб (523 чоловіків і 561 жінок). За 10 років ця кількість змінилася не суттєво: на 1860 р. вона становила 1145 чоловік.

Олександр Васильович Кочубей прагнув підвищити освіченість селян. З цією метою в жовтні 1860 р. при Михайлівському храмі було започаткова-

но церковнопарафіяльну школу. На першому етапі вона мала двох наставників, якими були священники Михайлівського храму, та 25 учнів з яких 6 дівчат.

Оскільки, Олександр Кочубей прямих нащадків не мав, основну частину своїх володінь заповів двоюрідному онуку, князю Михайлу Миколайовичу Кочубею (1863–1935 рр.), який в 1866 р. став офіційним власником. Однак, через те, що на той момент спадкоємець

Олександр Васильович Кочубей (1788–1866 рр.). Фото середини XIX ст.

був неповнолітнім, справами керував його дядько, Петро Аркадійович Кочубей (1825–1892 рр.).

В 1865 р. при Михайлівському храмі була створена парафіяльна опіка, головою якої обрали Петра Аркадійовича.

Окрім нього до опікунської ради входили колезький секретар Михайло Белявський, відставний солдат Максим Григорович, козаки Петро Кобзар і Георгій Довгаль та селяни-власники Михайло Петренко і Никифор Гербашенко.

На початку XX ст. М.М. Кочубей про-

дав всі свої маєтності Селянському поземельному банку і виїхав за кордон. Так завершилася епоха існування панських маєтків, а Михайлівську церкву в Кинашівці зруйнували за радянських часів. Так загинула ще одна з перлин культурного українського здочества. Зараз на місці, де був храм, знаходиться дитячий садок.

БЕЗБОЖНА ВЛАДА ПРОТИ БАТУРИНСЬКОГО СВЯЩЕНИКА

**Зоя
СНІЖОК**

науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

У 1937–1938 рр. у СРСР тривав центра- лізований процес масових репресій, який, за істориком Робертом Конквестом, отри- мав назву «великий терор». Він мав на меті розправу над різними соціальними категорі- ями, які були опонентами більшовицької вла- ди. Жертвами «чистки» радянського суспіль- ства стало і духовенство України всіх конфесій. Знищення служителів культури набуло та- кого розмаху, що зараз деякі історики назива- ють репресії священників геноцидом.

Цей процес не оминув і батуринське ду- ховенство. У даній статті мова піде про свя- щенника батуринської Покровської церк- ви Михайла Миколайовича Імшенецького. Цей священнослужитель народився 20 жовтня 1870 р. у с. Данине Ніжинського по- віту Чернігівської губернії (нині с. Данина Ніжинського району Чернігівської обла- сті) у родині священника. Після закінчен- ня Чернігівської духовної семінарії служив псаломщиком у соборі Різдва Богородиці у Козельці. З 1897 р. починає служін- ня в сані священника: був рукопокладен- ний до Троїцької церкви с. Черняхівка Ніжинського повіту, а в 1904 р. переведе- ний до Покровської церкви с. Шаповалівка Конотопського повіту. Через п'ять років починає служити у батуринському храмі Покрови Пресвятої Богородиці.

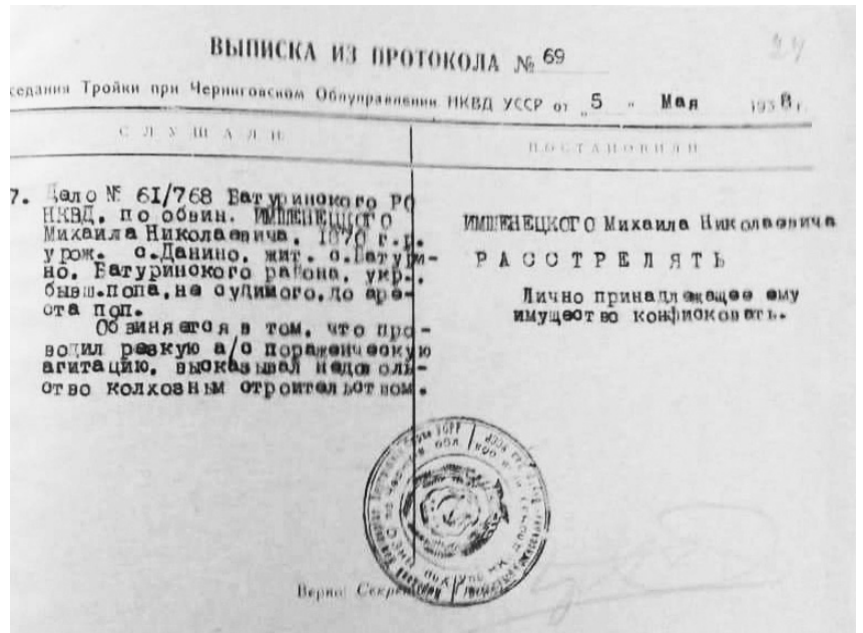
У Державному архіві Чернігівської об- ласті зберігається дві архівно-слідчі спра- ви щодо М.М. Імшенецького. З них дізна- емось, що священника тричі арештовува- ла більшовицька влада. Вперше М.М. Ім- шенецького заарештували органи ВНК у 1923 р., тоді його підозрювали у допомо- зі частинам Денікіна в надбудові мосту че- рез річку Сейм для наступу проти Червоної армії. Не маємо інформації щодо вироку, ймовірно, справу було припинено.

Другий арешт відбувся 6 січня 1930 р. Напередодні Батуринська райміліція отри- мала звернення місцевої сільради сто- совно того, що «під Покровської церкви Імшеницький проводить контрагітацію се- ред населення проти антирелігійної кам- панії та відібрання церкви під культурно- освітню установу» та допитала двох свід- ків. Вони повідомили, що священник ходить по хатах та збирає підписи проти відбиран- ня церкви у громади. 9 січня у райміліції допитали самого затриманого. Панотець заперечив проведення ним агітації: «Я уже 36 років служу з молитвою по хатах, я дій- сно ходив з дозволу Батуринського адмін- відділу, підписки листа не було». Справу передали до Конотопського окружного від- ділу ДПУ, який вирішив закрити її за не-

достатністю зібраних доказів. М. Імше- нецького випустили з-під варті. Але на цьому його поневірання не закінчилися. У 1935 р. Покровську церкву закрили і свя- щенник залишився без парафії.

Третій арешт став найтрагічнішим. Ві- домо, що репресивні органи в роки ве- ликого терору прагнули виконати спущені згори ліміти засуджень. Вирватись з їх- ніх пазурів було неможливо. 23 квітня 1938 р. М. Імшенецький був заарештова- ний Батуринським райвідділом НКВС УРСР. Одночасно було проведено обшук у помеш- канні священника. Вилучили паспорт та 6 листівок, які не додані до справи. Спочатку утримувався в Конотопській в'язниці. Ні під час допиту, ні під час двох очних ставок свя- щенник своєї провини не визнавав та за- перечував всі інкримінації. Досудове роз- слідкування було проведено блискавично. І вже 24 квітня було складено обвинуваль- ний висновок. Звісно, звинуваченням, ви- кладеним у цьому документі, не можна до- віряти, але вони відображають сутність ін- кримінованого злочину. У першу чергу об- винуваченому пригадали попередні ареш- ти: «Будучи ворожебно настроєний проти

ряди по хатах. Також, за показами свідків, подані «антирадянські» вислови священ- ника, які відображають становище радян- ського суспільства: «Вы, люди добрые, при Советской власти и стоя в очереди помрете с голоду, ещё войны нету, а мы уже голода- ем, а ведь скоро немцы к нам заглянут, по- ка сюда дойдут, то нам круто придется»; «Наше правительство всё вывозит за гра- ницу в Германию, Польшу для того, чтобы они не пошли на СССР»; «Видите, когда вы перестали верить в Бога, стали колхозы и кооперативы. Раньше не было колхозов и кооперативов и всего у нас хватало без вся- ких очередей у любого торговца, но ниче- го, скоро до нас поляки придут, они усякые очереди уничтожат и у нас всего вдольше будет». Хоча обвинувачений своєї вини не визнавав, але, на думку слідства, був до- статньо викритий показами свідків. 5 трав- ня 1938 р. «трийка» при Чернігівському об- луправлінні НКВС винесла вирок Михайлу Імшенецькому, його засудили до розстрілу з конфіскацією особистого майна (без по- силання на статтю Кримінального кодексу УРСР). 23 травня 1938 р. вирок було вико- нано у Чернігові.

Витяг із протоколу засідання «трийки» при Чернігівському облуправлінні НКВС – винесення вироку М.М. Імшенецькому

Советской власти Имшенецкий с первых дней существования Советской власти проводит контрреволюционную деятельность». Як показали свідки, в будинку свя- щенника містився штаб денікінських час- тин; під час закриття Покровської церкви у 1935 р. М. Імшенецький закликав вірую- чих не допустити цього; а залишившись без парафії, нелегально проводив релігійні об-

У репресованого залишилась роди- на: дружина Ганна Павлівна та дві дорос- лі доньки – Віра та Олена.

Михайла Імшенецького було реабілі- товано посмертно 31 серпня 1989 року. Таким чином, відновлено історичну спра- ведливість стосовно ще одного безневин- ного засудженого українця у роки сталін- ського терору.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Читан доклад управы об открытии в Конотопском уезде ремесленных училищ сельско-хозяйственного типа (доклад прилагается).

Собрание постановило: 1) Признать желательным открытие в Конотопском уезде трех ремесленных сельско-хо- зяйственного типа училищ. 2) Довести до сведения губернского земства, что Конотопское земство могло бы

принять на себя свыше 50% и в 3) на- метить для данных училищ соответ- ствующими пунктами: Дмитровку, Ка- рабутов, Дептовку и Батурин.

Журналы заседаний Конотопского
Уездного Земского Собрания
(Конотоп: тип. А.Ш. Айзиковича, 1913. С. 17).

Конотопским земством, в видах пре- доставления населению возможности в

часы досуга проводит время за кни- гой, открыто в уезде десять народных библиотек, в следующих поселениях: в Бахмаче, Батурине, Великом и Малом- Самборах, Курени, Поповке, Хижак, Семяновке, Гирявке и в Голенке.

Журналы заседаний Конотопского
Уездного Земского Собрания
(Конотоп: тип. А.Ш. Айзиковича, 1913. С. 19–20).

ФІНАНСУВАННЯ «НАЦІОНАЛЬНИХ СТРОЄНІЙ» У ГЕТЬМАНСЬКОМУ БАТУРИНІ: ДЖЕРЕЛА, РОЗМІРИ ВИДАТКІВ, ЗАРОБІТНА ПЛАТНЯ

**Олія
ФУРСОВА**

завідувач відділу
«Палац гетьмана
Кирила Розумовського»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

За часів гетьманування Кирила Розумовського Батурин зазнав свого другого розквіту. Всі будівельні роботи, які відбувалися у цей період, мали державний характер. Проводились вони за рахунок кошту національного, тобто фінансування надходило з Військового скарбу, з дозволу Генеральної військової канцелярії. У відповідних документах це масштабне будівництво отримало назву «Національні строєння».

«Національні строєння» дали поштовх до економічного та промислового розвитку гетьманської столиці Батурина та найближчих населених пунктів. Сьогодні, попри наявні дослідження, питання як саме здійснювалися «Національні строєння», хто брав безпосередню участь у їх керівництві, яка сума коштів була витрачена, залишаються маловивченими.

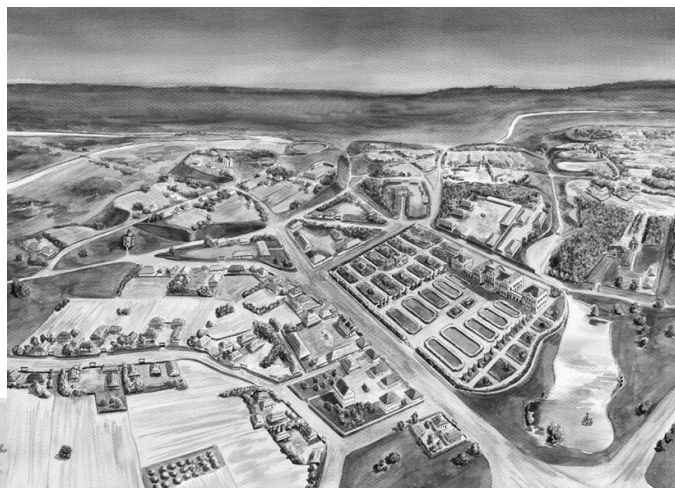
Проаналізувавши низку архівних матеріалів, віднайдені у ЦДІАК України, можемо констатувати, що значні видатки йшли на оплату праці різним фахівцям, архітекторам, які працювали над «Національними строєннями» згідно контрактів, укладених з гетьманом.

Майстри-цеглярі, які працювали на батуринському будівництві, мали заробляти 1 рубль за 1 тисячу випалених цеглин. Механік, машинний майстер батуринських підприємств Іоганн Гіршбергер, згідно умов контракту, отримував 300 руб. на рік. Віднайдена в архівних документах ін-

формація засвідчує, що цегельний майстер Карло Пеллі отримував по 250 руб. на рік, садівник Дітман, що працював у гетьмана в Батурині за чотири місяці роботи в 1752 р. отримав 100 руб., а за вісім місяців 1764 р. – 200 руб.

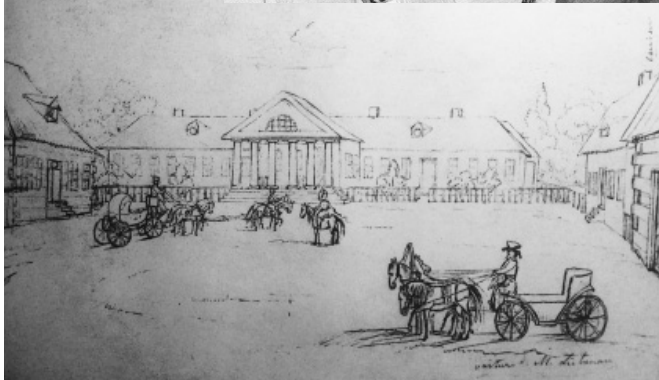
Архітектори отримували гарну оплату своєї праці, яка залежала від обсягу виконаних ними робіт та їхньої кваліфікації. Зодчі Венероні і Бартоліані, які працювали в Батурині 2 роки і 9 місяців, отримували по 800 руб. на рік, Андрій Квасов за грудень та січень 1762 р.

еній», відповідно до доручень гетьмана Кирила Розумовського, було покладено на батуринського сотника Дмитра Стожка. Історик Олександр Лазаревський зазначав, що в 1751 р. Стожок був зайнятий заготовлюю «разных надобностей к строению г. Батурина». Крім того, він знаходився «при разных национальных строениях и делах при г. Батурине умножившихся». У 1751 р. Кирило Розумовський надіслав сотнику 2000 руб. з наказом використати їх на потреби будівництва та оплати праці май-

стрів, що були задіяні на будівництві гетьманської столиці.

Наведена інформація засвідчує, що у другій половині XVIII ст. «Національні строєння» у гетьманській столиці здійснювалися швидкими темпами і потребували значних фінансових витрат. Дослідник Прокіп Нечипоренко у своїх працях, що розкривають соціально-економічний розвиток Батурина, наводить інформацію, що з 1751 до батуринського будівництва було витрачено близько 230 тис. руб., в середньому 15–17 тис. руб. на рік. Проте наразі це дуже приблизні дані, саме тому питання фінансових витрат на «Національні

Центральна частина м. Батурина другої половини XVIII ст. із зображенням гетьманського палацу К. Розумовського. Реконструкція Ю. Ситого, О. Терещенка, М. Тереха. Малюнок О. Терещенка, 2014 р.

Гетьманський палац К. Розумовського. Малюнок М.Л. Тюргейм. 1819.

отримав 116 руб., за липень-листопад – 400 руб., в 1764 р. отримав 800 руб.

В основному контроль за фінансовими витратами «Національних стро-

еювання» у гетьманській столиці потребують подальших ґрунтовних наукових досліджень.

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батуринський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
Свідощтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: batyrin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.batyrin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013
Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М.М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 1830.

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)
Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)
Зозуля Сергій Юрійович
Огієвська Руслана Іванівна
Новік Оксана Андріївна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії